

Til Universitetsstyret
Fra Universitetsdirektøren

Sakstype: Orienteringssak
Møtesaksnr.: O-sak 1
Møtenr.: 6/2020
Møtedato: 23. juni 2020
Notatdato: 29. mai 2020
Saksbehandlere: Kristin Flagstad og Thomas Østerhaug, Avdeling for forskningsadministrasjon

Status for det forskningsetiske arbeidet ved UiO

Henvisning til lovverk, plandokumenter og tidligere behandling i styret

Lov om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven), Strategi 2030. Universitetsstyret ba 20. juni 2017 om en årlig orientering om det forskningsetiske arbeidet ved UiO.

Bakgrunn for saken

Et av målene i Strategi 2030 er å intensivere arbeidet med forskningsetikk og forskningsintegritet. I strategien er det fremhevet at «en positiv og sterk forskningskultur tuftet på høye vitenskapelige standarder og idealer må ligge som premiss for all forskningsvirksomhet.» Dette innebærer en kontinuerlig videreutvikling av det forskningsetiske arbeidet ved UiO.

UiO har siden august 2019 hatt et vitenskapsombud. Vitenskapsombudet legger nå fram sin årsrapport for 2019 for universitetsstyret, hvor han har flere forslag til det forskningsetiske arbeidet og -systemet ved UiO. I det følgende redegjøres det for status for det forskningsetiske arbeidet ved UiO, både knyttet til de punktene vitenskapsombudet tar opp og andre pågående arbeid innenfor forskningsetikk.

Arne Benjaminsen
universitetsdirektør

Kristel Skorge
avdelingsdirektør

Vedlegg:

- Saksfremlegg

FRA
UNIVERSITETSDIREKTØREN

FREMLEGGSNOTAT

Møtesaksnr.: O-sak 1

Møtedato: 23. juni 2020

Notatdato: 11. juni 2020

Arkivsaksnr.:

Saksbehandlere: Kristin Flagstad og
Thomas Østerhaug

TIL
UNIVERSITETSSTYRET

Status for det forskningsetiske arbeidet ved UiO

1. Innledning

Et av målene i Strategi 2030 er å intensivere arbeidet med forskningsetikk og forskningsintegritet. I strategien er det fremhevet at «en positiv og sterk forskningskultur tuftet på høye vitenskapelige standarder og idealer må ligge som premiss for all forskningsvirksomhet.» Dette innebærer en kontinuerlig videreutvikling av det forskningsetiske arbeidet ved UiO.

UiO har siden august 2019 et vitenskapsombud, som nå legger fram sin årsrapport for 2019 for universitetsstyret. Vitenskapsombudet kommer der med ulike forslag til det forskningsetiske arbeidet og -systemet ved UiO. I det følgende redegjøres det for status for det forskningsetiske arbeidet ved UiO, knyttet til de punktene vitenskapsombudet tar opp og andre pågående arbeid innenfor forskningsetikk.

2. Det forskningsetiske arbeidet ved UiO – organisering

Forskningsinstitusjoner er pålagt å sørge for at forskningen gjennomføres i henhold til anerkjente forskningsetiske normer, jf. forskningsetikkloven §5. Arbeidet ved UiO foregår både proaktivt, gjennom opplæring og bevisstgjøring, og reaktivt gjennom å behandle mistanker om brudd på de forskningsetiske normene. For forskningsetikk vil ansvaret for etterlevelse av loven ligge hos rektor, mens ansvar for systemer/operasjonalisering ligger hos universitetsdirektøren.

Forskningsetikkloven krever at forskningsinstitusjoner skal ha et redelighetsutvalg. Redelighetsutvalgene skal være faglig uavhengige. Med det menes at de ikke kan instrueres i utøvelsen av sine faglige oppgaver. Faglig uavhengighet er begrunnet i at ansvaret for hva som er anerkjente forskningsetiske normer skal ligge hos forskersamfunnet selv.

UiO har to redelighetsutvalg: Forskningsetisk utvalg og Felles redelighetsutvalg. *Forskningsetisk utvalg* skal behandle uredelighetssaker fra alle UiOs enheter med unntak av Institutt for klinisk medisin. I tillegg ligger det til utvalgets mandat å jobbe for å fremme forskningsetikk ved UiO. *Felles redelighetsutvalg* skal behandle uredelighetssaker fra Institutt for klinisk medisin, Oslo universitetssykehus HF og Akershus universitetssykehus HF. Dette utvalget kan også behandle saker på anmodning fra andre helseforetak i Helse Sør-Øst. Utvalgenes årsrapporter er offentlige.

Forskningsinstitusjoner har etter forskningsetikkloven plikt til å rapportere om mulige alvorlige brudd til Nasjonalt utvalg for granskning av uredelighet i forskning (Granskingsutvalget). I tillegg har UiO opprettet en ordning med *Vitenskapsombud*. Ordningen omfatter alle enheter ved UiO, med unntak av Institutt for klinisk medisin. Vitenskapsombudets mandat er fastsatt av universitetsstyret. Mandatet fremhever at Vitenskapsombudet skal gi veiledning og råd til vitenskapelig ansatte som befinner seg i forskningsetisk problematisk situasjon. Ombudet skal være uavhengig, partsnøytral og behandle henvendelser i fortrolighet. Vitenskapsombudet avgir en anonymisert årsrapport til styret hvert år som er offentlig.

Det planlegges å tilsette et forskningsombud i sykehusaksen (Institutt for klinisk medisin, Oslo universitetssykehus HF og Akershus universitetssykehus HF). Stillingen vil bli utlyst i løpet av kort tid.

Forskningsetisk utvalgs nettsider:

<https://www.uio.no/om/organisasjon/utvalg/forskningsetisk-utvalg/>

Felles redelighetsutvalgs nettsider:

<https://www.med.uio.no/forskning/om/etikk/redelighetsutvalget/>

Vitenskapsombudets nettsider:

<https://www.uio.no/om/organisasjon/vitenskapsombud/>

3. Arbeid med tydeliggjøring av forskningsetiske normer

Det pågår flere prosesser ved UiO knyttet til arbeidet med forskningsintegritet og tydeliggjøring av normer. De to arbeidene nevnt under vil, sammen med andre retningslinjer, danne grunnlag for en forskningsetisk plattform for UiO.

3.1 UiOs standard for forskningsintegritet

Vitenskapsombudet påpeker i sin rapport at det er uklart hvilke forskningsetiske normer forskere ved UiO er forpliktet til å følge. Forskningsetikklovens begrep «anerkjente forskningsetiske normer» er vagt. Det er utarbeidet en rekke normsett som gjelder forskningsetikk, nasjonalt og internasjonalt. Dette er bakgrunnen for at Forskningsetisk utvalg i samarbeid med Vitenskapsombudet har tatt initiativ til å tydeliggjøre hvilke normsett forskere ved UiO bør følge innenfor forskningsintegritet. Ved å ha en felles forståelse av hvilke normsett det er en forventning om å følge i gjennomføring av forskning, vil vi få en standard for forskningsintegritet ved UiO. Standarden vil kunne benyttes i undervisningen i forskningsetikk. Standarden vil omfatte prosjektsamarbeid, forfatterskap (herunder vurdering av Vancouveranbefalingene), publisering mv. En arbeidsgruppe ledet av leder for forskningsetisk utvalg, professor Bjørn Ramberg har utarbeidet et forslag til standard som vil kunne legges fram for ledelsen ved UiO før sommeren. Arbeidet vil være med å danne grunnlaget for en standard for forskningsintegritet ved UiO.

3.2. Retningslinjer for vurdering av forskning og forskere

Forskningsintegritet er tett koblet til normer og praksis for vurderinger av forskning og forskere. Rektoratet har satt ned ei arbeidsgruppe, ledet av professor Finn-Eirik Johansen, som skal levere en rapport som kan danne grunnlag for politikk og retningslinjer for evaluering av forskning og forsker kvalifikasjoner ved UiO i forbindelse med søknader, ansettelse og opprykk. Et sentralt punkt vil være å finne praktiske løsninger med økt bevissthet rundt bruk av kvantitative mål. Arbeidsgruppa skal komme med forslag til hvordan UiO kan inkludere flere typer forskningsresultater, som f.eks. datasett og programvare, samt grad av åpenhet i forskningsprosessen som kriterier i evalueringen. Rapporten skal ivareta hele UiOs bredde, og skal

kunne fungere som et verktøy for enhetene og bidra til å øke UiOs kompetanse på området. Retningslinjene vil også inngå som en del av grunnlaget for en helhetlig ansettelsespolitikk ved UiO som favner forskning, utdanning og andre typer meritterende aktiviteter.

UiOs arbeid med dette knyttes til det nasjonale og internasjonale arbeidet som nå foregår med tanke på vurdering av forskere og forskning. Ikke minst er dette knyttet til prosessene som San Francisco Declaration on Research Assessment (DORA-erklæringen) har generert.

Vitenskapsombudet anbefaler at UiO signerer DORA-erklæringen som utfordrer forskningsinstitusjoner til å finne bedre metoder for evaluering av forskere og forskning.

4. Systematisk opplæring og kontinuerlig bevisstgjøring

Vitenskapsombudet anbefaler at UiO utvikler og iverksetter obligatorisk opplæring i forskningsintegritet for alle ansatte. Forskningsetikkloven pålegger institusjonene å sørge for nødvendig opplæring av ansatte og studenter i anerkjente forskningsetiske normer. I henhold til UiOs årsplan er det et forventet mål innen utgangen av 2020 «å gjennomføre opplæring om forskningsetikk for alle relevante ansatte og studenter».

Granskingsutvalget har anbefalt UiO å iverksette opplæringstiltak også for vitenskapelig- og administrativt ansatte, ikke bare for studenter og ph.d.-kandidater, for å sikre at de har kjennskap til de forskningsetiske normene. Dette er i tråd med Enhet for internrevisjons (EIR) funn i deres revisjon av arbeidet med forskningsetikk, hvor de påpeker at studenter og ph.d.-kandidater er godt ivaretatt, men at det er behov for økt fokus på opplæringen av ansatte. Enhetenes rapportering viser at de setter betydelige ressurser inn på å nå målene om å styrke opplæringstilbudet i forskningsetikk. Flere enheter har etterlyst opplæring i personvern, og noen har iverksatt egne opplæringstiltak. USIT tilbyr allerede opplæring i personvern, og er tilgjengelige på forespørsel. Kartleggingene som er gjennomført, Granskingsutvalgets uttalelse og EIRs revisjoner viser at det likevel er behov for økt bevisstgjøring, mer opplæring og systematikk i arbeidet ved UiO når det gjelder opplæring av ansatte.

Det viktigste for en god vitenskapelig praksis er kulturen i forskningsmiljøene, og det er viktig at det jobbes med forskningsetikk på en måte som gjør at den oppleves som relevant. En viktig lederoppgave på alle nivåer er å jobbe kontinuerlig med bevisstgjøring for å sikre god, forsvarlig forskning hvor forskningsetiske problemstillinger hele tida vurderes og ivaretas i planleggingen og gjennomføringen av forskningen. Forskningsetikken er i stadig utvikling, og det er derfor viktig at kunnskapen oppdateres. Det er også viktig å være bevisst hvordan systemiske forhold kan påvirke virksomheten, f.eks. gjennom ulike former for konkurranse og press.

Det bør legges til rette for åpne, uformelle diskusjonsarenaer hvor forskere kan diskutere gråsoner og konkrete eksempler de støter på i forskerhverdagen. Et tiltak som allerede er satt i gang er Forum for forskningsetikk, som skal være en slik diskusjonsarena på tvers av UiO. Det legges opp til frokostmøter 1-2 ganger pr. semester, hvor vertskapet går på rundgang mellom fakultetene. Tema vil variere og vertsfakultetet får være med å bestemme tema. Vitenskapsombudet og forskningsetisk utvalg stiller seg til disposisjon i forbindelse med møtene.

Følgende tiltak er til vurdering når det gjelder opplæring og bevisstgjøring:

- Innføre obligatorisk opplæring i forskningsintegritet for alle forskere.
- Gi obligatorisk opplæring til forskere som skal inn i rolle som veileder, forskningsgruppeleder eller annen lederfunksjon.
- Gi opplæring til forskere og studenter i bruk av personopplysninger i forskning. Dette gjelder til dels opplæring i UiOs rutiner, men mer sentralt er opplæring i å vurdere personvernmessige forhold i sin egen forskning gjennom hele forskningsprosjektet. For

studenter ivaretas opplæring i personvern best ved å integrere det i eksisterende studietilbud.

- Legge til rette for åpne diskusjonsarenaer på ulike nivåer for utfordringer og konkrete eksempler.

Rektor vil etablere ei bredt sammensatt ressursgruppe for å utarbeide forslag til hvordan opplæringen kan legges opp og gjennomføres. Gruppen skal ha kompetanse på forskningsetikk innenfor ulike fagområder, personvern og pedagogikk. Det finnes allerede opplæringstilbud innenfor både forskningsetikk og personvern ved flere enheter ved UiO, og gruppas arbeid vil omfatte å tilrettelegge for å bruke disse på tvers av UiO.

5. Innmelding og behandling av forskningsetiske saker

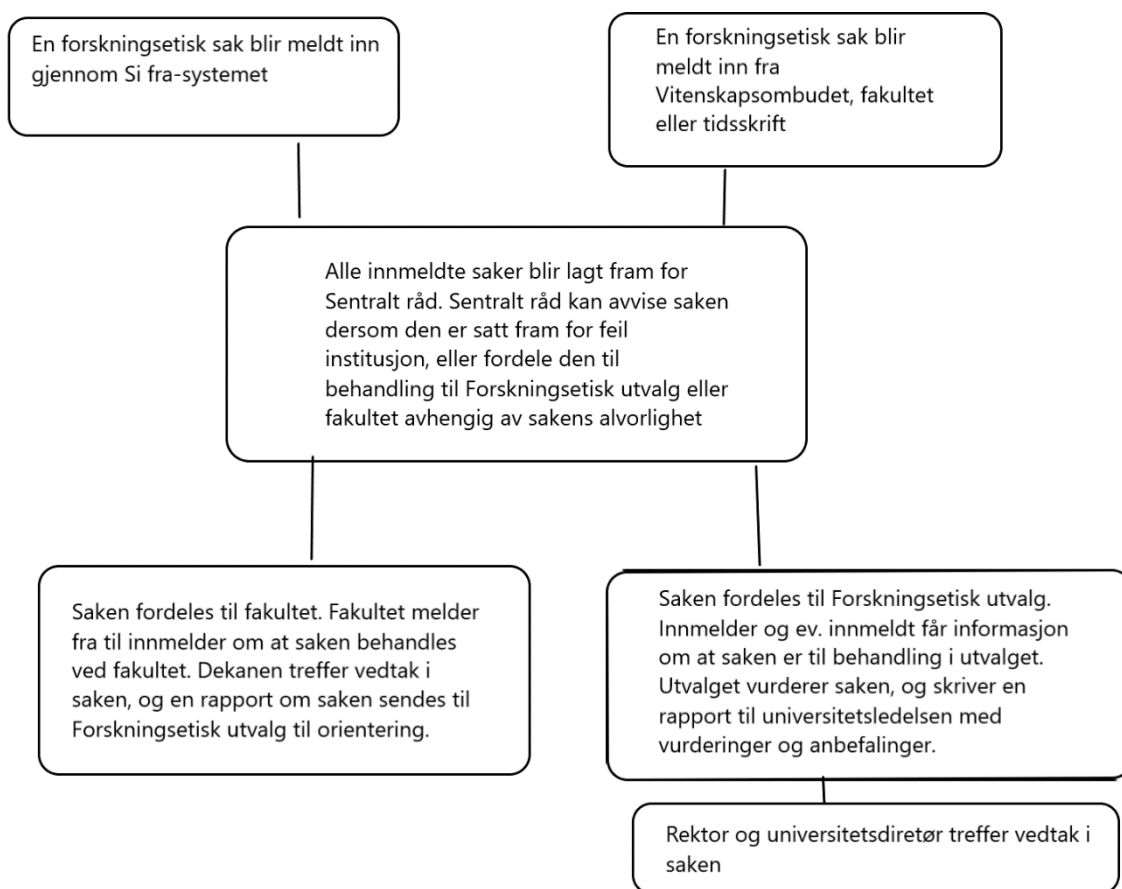
5.1 Innmelding av saker

Alle har rett til å melde fra om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer, og forskningsinstitusjonen er i medhold av forskningsetikkloven pålagt å behandle innmeldte saker samt utarbeide retningslinjer for behandlingen av forskningsetiske saker. Det er mulig for eksterne å varsle gjennom den forskningsetiske varslingslinjen i Si fra-systemet. Den lovmessige rammen for behandlingen av innmeldte saker vil i hovedsak være forskningsetikkloven, forvaltningsloven og offentlighetsloven.

5.2 Nye retningslinjer for behandling av forskningsetiske saker

Arbeidet med nye institusjonelle retningslinjer for behandlingen av forskningsetiske saker ble påskyndet etter at Granskingsutvalget meddelte UiO 3. desember 2018 at de åpnet gransking i en enkeltsak ved UiO. Nye retningslinjer ble ferdigstilt og fastsatt av universitetsstyret 7. mai 2019. Retningslinjene avløste da retningslinjer fra 2005 om behandling av saker knyttet til vitenskapelig uredelighet. Et grep som ble tatt i forbindelse med fastsettelsen av de nye retningslinjene, var innføringen av et Sentralt råd for å vurdere hvordan og hvor saken skal behandles. I sin uttalelse i den aktuelle enkeltsaken 25. november 2019 kritiserte Granskingsutvalget en rekke forhold ved organiseringen av det forskningsetiske arbeidet, men fant ikke at universitetets behandling hadde resultert i et brudd på saksbehandlingsreglene som følger av forvaltningsloven. Vi oppfatter at de nye retningslinjene som ble fastsatt av universitetsstyret 7. mai 2019 for behandling av forskningsetiske enkeltsaker er i tråd med forskningsetikkloven og forvaltningsloven. Granskingsutvalget anbefaler konkret at begrepet «*forskningsetisk sak*» i retningslinjene erstattes med lovens begrep «*uredelighetssak*». Granskingsutvalget er videre skeptisk til behandlingen av uredelighetssaker på fakultet. Granskingsutvalget uttalte seg for øvrig svært positivt om UiOs ansettelse av et Vitenskapsombud.

5.3 Saksgang iht. retningslinjene fra 2019

Det er opprettet en egen varslingslinje i *Si fra*-systemet hvor det kan meldes fra om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer. Dette for å sikre notoritet ved innmeldinger. Innmeldingen vil være knyttet til e-postadresse, og det er mulig å benytte andre e-postadresser enn UiO-adresser slik at varslingslinjen er åpen for eksterne. Det er ikke mulig å være anonym ved innmelding av saker gjennom varslingslinjen, men retningslinjene inneholder regler om anonym innmelding av saker under punkt 7. Vitenskapsombudet har formidlet én anonym innmelding etter at han tiltrådte.

Mottak av saker er lagt til Avdeling for forskningsadministrasjon, som innkaller til møte i Sentralt råd. Sentralt råd ble opprettet iht. retningslinjene fra 2019. Rådet tar stilling til videre oppfølging av saken: om saken bør fordeles til dekan for behandling ved fakultet, Forskningsetisk utvalg, Vitenskapsombudet eller avvises for det tilfelle at den faller utenfor UiOs kompetanse å behandle. Vi oppfatter at Vitenskapsombudets anbefaling om at Sentralt råd bør gjøre forundersøkelser for å kunne avgjøre hva slags sak det dreier seg om er ivaretatt. Når det gjelder Vitenskapsombudets anbefaling om å fravike prinsippet om at saken først skal behandles på fakultet, så har ikke dette prinsippet vært fulgt ved fordelingen av saker som har innkommet til Sentralt råd: De mest alvorlige sakene gjelder *vitenskapelig uredelighet*, og har blitt fordelt til Forskningsetisk utvalg, mens mindre alvorlige saker har blitt fordelt til fakultet for oppfølging. Etter at de nye retningslinjene trådte i kraft i 2019 og Sentralt råd ble opprettet, har til sammen åtte saker vært meldt inn til behandling. Av disse har fem saker blitt fordelt til Forskningsetisk utvalg og tre saker har blitt fordelt til fakultet. Fordelingen synes å være i tråd med Vitenskapsombudets anbefaling om at de alvorlige sakene undergis behandling av Forskningsetisk utvalg, mens mindre alvorlige saker fordeles til behandling ved fakultet.

Ved behandling i Forskningsetisk utvalg, gjøres vurderingen i utvalget, og en rapport med anbefaling sendes til rektor og universitetsdirektør for endelig avgjørelse. Ved behandling ved fakultet, gjøres vurdering og vedtak av dekan, og en rapport som orienterer om saken sendes Forskningsetisk utvalg. I begge tilfeller skal saksbehandlingen følge reglene i forvaltningsloven for enkeltvedtak for å sikre forsvarlig behandling, og selve vedtakene skal være skriftlige og begrunnede. Rapporten skal ta stilling til de tre forholdene som er obligatoriske etter forskningsetikkloven: om forskeren har opptrådt utvist vitenskapelig uredelig, om det foreligger systemfeil ved institusjonen og om det vitenskapelige arbeidet bør korrigeres eller trekkes tilbake. Når det er truffet vedtak i saken, er saken avgjort ved UiO. Dersom vedtaket konkluderer med vitenskapelig uredelighet, har forsker klagerett til Granskingsutvalget.

En sak kan også fordeles til Vitenskapsombudet dersom det fremstår åpenbart at det ikke foreligger et mulig brudd, men at *rådgivning* vil være den mest hensiktsmessige oppfølgingen. Grensegangen mellom hva som er en sak som skal følges opp i faglig linje og hva som utgjør et mulig brudd, kan i noen tilfeller være uklar. I tvilstilfeller er kan det tillegges vekt at saken er innmeldt, slik at den behandles iht. retningslinjene i slike tilfeller. Saker av denne type vil bli fordelt til fakultet.

Både Vitenskapsombudet og Granskingsutvalget har uttalt skepsis til retningslinjenes løsning med at uredelighetssaker skal kunne behandles ved fakultet. På bakgrunn av de anbefalingene som har kommet om å justere retningslinjene, vil retningslinjene bli evaluert innen utgangen av året for å gjøre vurderinger knyttet til om og ev. hvordan anbefalingene bør tas til følge, herunder om den praksis som har vært fulgt etter etableringen av Sentralt råd bør tydeliggjøres i retningslinjene.

5.4 Særlig om anonymitet ved innmelding av forskningsetiske saker

Vitenskapsombudet anbefaler at UiO etablerer en reell varslingskanal for anonym varsling i *Si fra*-systemet. Varsling gjennom *Si fra*-systemet er imidlertid koblet mot e-postadresse, og derfor ikke anonym. I denne sammenhengen vurderes kun behovet for forskningsetiske saker.

Anonym varsling er behandlet i retningslinjene for behandling av forskningsetiske saker under punkt 7. Det kan meldes fra om en forskningsetisk sak anonymt. Varsler kan da enten kontakte sentraladministrasjonen eller Forskningsetisk utvalg muntlig eller ved brev. Vitenskapsombudet kan også kontaktes for bistand med innlevering av anonymt varsel. En anonym innmelding vil kunne gi begrenset mulighet for oppfølging dersom ikke innmeldingen redegjør tilstrekkelig for det mulige etiske bruddet til at administrasjonen vil kunne følge opp saken.

For forskningsetiske saker er problemstillingen behandlet i forarbeidene til forskningsetikkloven. I forbindelse med vedtakelse av loven, ble det vurdert å lovfeste rett til anonym innmelding av saker. Lovfesting av anonymitet kunne enten skje ved at saken kan meldes anonymt til en institusjon eller ved at institusjonen anonymiserer innmelder. Departementet fant imidlertid ikke grunn til å lovfeste anonym varsling, da de vurderte at dette allerede er en mulighet i praksis. Departementets vurdering var at behandling av uredelighetssaker bør skje med mest mulig åpenhet, og det ble vist til at en ulempe ved å opprette mulighet for å inngi anonyme varsler er at det kan fremstå risikofritt å melde fra om uredelighetssaker, slik at det inngis urettmessige varsler eller at det varsles av utenforliggende grunner. På bakgrunn av vurderingene som ble gjort av departementet, anbefales det ikke at det opprettes en anonym varslingslinje for forskningsetiske saker. Når det gjelder øvrige varslings saker, vil det ligge til Avdeling for personalstøtte og Avdeling for studieadministrasjon å gjøre vurderinger av behovet.